

Teresa Chynczewska-Hennel (Warszawa)

Mario Filonardi — nuncjusz Stolicy Apostolskiej w Rzeczypospolitej w latach 1636–1643. Rys biograficzny

Postać Mario Filonardiego, wysłannika Stolicy Apostolskiej w Rzeczypospolitej w latach 1636–1643 znana była dawniej historykom oraz historykom sztuki, głównie dzięki przekazowi kronikarskiemu Albrychta Stanisława Radziwiłła¹, relacjom nuncjusza zawartym w Tekach Rzymskich oraz nielicznym i skromnym, do czasów ukazania się wydawnictw bazylikańskich, fragmentom zawierającym akta nuncjatury, opublikowanych w wersji oryginalu (A. Theiner, E. Šmurlo)² bądź po polsku (E. Rykaczewski)³.

Przygotowywane obecnie w ramach wydawnictwa *Acta Nuntiaturae Poloniae*⁴ pełne wydanie korespondencji Filonardiego pozwoli zapewne

¹Albrycht Stanisław Radziwiłł, *Memoriale rerum gestarum in Polonia 1632–1656*, oprac. A. Przyboś, R. Żelewski, t. II (1634–1639), t. III (1640–1647), Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, 1972; Id., *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, przeł. A. Przyboś i R. Żelewski, t. I (1632–1636), t. II (1637–1646), Warszawa 1980.

²*Veiera Monumenta Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia (odtąd: VMPL)*, ed. A. Theiner, t. III, *A Sixto PP V usque ad Innocentium PP XII, 1585–1696*, Romae 1861, s. 411–421; E. Šmurlo, *Otčet o dvouh komandirovkach v Rossiju i zagranicu v 1892/3 i 1893/4*, Juriev 1895, s. 230–236; Id., *Le Saint-Siège et l'Orient Orthodoxe Russe 1609–1654*, Prague 1928, s. 125–194, passim.

³W polskiej literaturze odnotować należy następujące biogramy, wzmianki biograficzne oraz ujęcia bibliograficzne: P. W. Fabisz, *Wiadomość o legatach i nuncjuszach apostolskich w dawnej Polsce (1075–1863)*, Ostrów 1864, s. 241–243, 391; *Relacje nuncjuszków apostolskich i innych osób o Polsce, od roku 1548 do 1690*, wyd. E. Rykaczewski, t. II, Berlin-Poznań 1864, s. 272–280, na s. 272 błąd w daciej instrukcji (powinno być 12 VI 1638); V. Czermak, *Rapport sur les travaux de la mission de Rome en 1890/91*, BIASC, Séances de l'année 1891, Cracovie 1891, s. 357–359; A. Przewdziecki, *Wiadomość bibliograficzna o rękopisach zawierających w sobie rzeczy polskie przejranych po niektórych bibliotekach i archiwach zagranicznych w latach 1846–1849*, Warszawa 1850, passim; T. Wierzbowski, *Synopsis legatorum a latere, legatorum natorum, nuntiorum ordinariorum et extraordinariorum, internuntiorum ... in Polonia terrisque adjacentibus 1073–1794*, Romae 1880, s. 20, 63; K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. XVI (E–F), Kraków 1898, s. 224; hasło — Filonardi, Philonardi, także Philonardy Marius, w: *Wielka Encyklopedia Powszechna*, t. XXI, Warszawa 1898 (seria 1), s. 498–501; hasło — Filonardi Marjusz, w: *S. Orgelbranda Encyklopedia Powszechna*, t. V, Warszawa 1899, s. 394; M. Brahmer, *Powinowactwa polsko-włoskie. Z dziejów włosko-polskich stosunków kulturalnych*, Warszawa 1980, s. 322–324; H. D. Wojtyńska CP, *Series Acta Nuntiatorae Poloniae (ANP)*, t. I, *De fontibus eorumque investigatione et editionibus. Instructio ad editionem. Nuntiorum series chronologica*, Romae 1990, s. 257–258; J. Bazydło, *Filonardi*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. V, Lublin 1989, s. 239.

w przyszłości na bardziej wnikliwe spojrzenie na tę nuncjaturę, która zakończyła się opuszczeniem przez Filonardiego Rzeczypospolitej w niesławie oraz wakującym dwuletnim urzędzie nuncjusza do sierpnia 1645 roku⁵. Wspomniane wydawnictwo bazylikańskie zawiera fragmenty aktów nuncjatury, częstokroć metodą nożyc ograniczone do wątków wyznaniowych, ukraińskich i związanych z problematyką Kozaczyzny⁶.

Mario Filonardi (Philonardi) urodził się najprawdopodobniej w Rzymie w drugiej połowie XVI wieku. Był synem Scypiona i Brygidy Ambrosi, wywodzącej się z rodu Anagni. Rodzina Filonardiego⁷ pochodziła z Bauco w diecezji Veroli (dziś Boville Ernica w prowincji Frosinone). Dzięki karierze Ennio Filonardiego⁸, kardynała od roku 1536 ród Filonardich dostarczył wielu wybitnych dostojników Stolicy Apostolskiej. Trzej bracia Maria Filonardiego odegrali też dużą rolę w Kościele i osiągnęli wysokie pozycje w hierarchii kościelnej. Filip (ok. 1576–1622), w 1608 roku zastąpił swego wuja Flaminiusza na biskupstwie w Aquino, w latach 1610–1614 był on vicelegatem w Awinionie zaś w 1611 został kardynałem. W 1615 biskupstwo w Aquino przejął inny brat Aleksander (zm. 1645). Paolo Emilio (zm. 1624) został w r. 1616 arcybiskupem Amalfi i w tym samym roku nuncjuszem Neapolu⁹

⁴Do chwili obecnej ukazały się w ramach ANP następujące pozycje odnoszące się do wieków XVI–XVII: t. I, H. D. Wojtyńska CP, *De fontibus...*; omówienie powyższej pozycji na lamach „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, t. XL, 1996, pióra J. Długosza, s. 123–124; t. II, *Zacharias Ferreri (1519–1521) et nuntii minores (1522–1553)*, ed. H. D. Wojtyńska CP, Romae 1992; t. III/1, *Aloisius Lippomano (1555–1557)*, ed. H. D. Wojtyńska CP., Romae 1993; t. VI, *Julius Ruggieri (1565–1568)*, collegit et paravit † Thaddaeus Glemma, supplevit et ed. S. Bogaczewicz, Romae 1991; t. IX/1, *Vincentius Lauro (1572–1568)*, vol. 1 (25 VII 1572 — 30 IX 1574), ed. M. Korolko et H. D. Wojtyńska CP, Romae 1994; t. XVIII/1, *Franciscus Simonetta (1606–1612)*, vol. 1 (21 VI 1606 — 30 IX 1606), ed. A. Tygielski, Romae 1990; t. XXIII/1, *Antonius Santa Croce (1627–1630)*, vol. 1 (I III 1627 — 29 VII 1628), ed. H. Litwin, Romae 1996; t. XXIV/1, *Honoratus Visconti (1630–1636)*, vol. 1 (20 IV 1630 — 31 VII 1631), ed. A. Biliński, Romae 1992; t. XXXIV, *Opitius Pallavicini (1680–1688)*, vol. 1 (10 VIII 1680 — 29 III 1681), vol. 2 (II 1681 — 15 VII 1681) ed. Maria Domin-Jačov, Romae 1995, 1997.

⁵Za pontyfikatu nowego papieża Innocentego X przybył do Polski Giovanni de Torres, który sprawował urząd nuncjusza w latach 1645–1652; ANP, t. I, s. 259.

⁶Welykyj, LPF — *Litterae SC. de Propaganda Fide Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarusiae spectantes*, coll. et adnotationibus illustravit P. Athanasius G. Welykyj OSBN, t. I, Romae 1954, s. 137–168; Id., LNA — *Litterae nuntiorum apostolicorum historiam Ucrainae illustrantes (1550–1850)*, t. V, Romae 1961, s. 213–299; t. VI, Romae 1962, s. 5–169.

⁷I. Garampi, *Synopsis Legatorum et Nuntiorum Apostolicorum in Polonia*, *Archivio Segreto Vaticano* (odtąd: AV), F. Garampi 23, f. 105–107 br; S. Ciampi, *Bibliografia critica delle antiche reciproche corrispondenze politiche, ecclesiastiche, scientifiche, letterarie, artistiche dell'Italia colla Russia, Polonia ed altre parti settentrionali*, Firenze 1834–1839, t. I, s. 250, t. II, s. 73, 77; R. Becker, *Filonardi Mario*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani* (odtąd: DBI), Roma 1997, t. 47, s. 826–829.

⁸R. Becker, *Filonardi Ennio*, w: DBI, t. 47, s. 819–826.

⁹M. Bray, *Filonardi Paolo Emilio*, w: DBI, t. 47, s. 829–830; F. F. De Daugnon, *Gli Italiani in Polonia dal IX secolo al XVIII*, t. II, Crema 1907, s. 116; G. Moroni, *Dizionario di Erudizione Storico-Ecclesiastica da S. Pietro sino ai nostri giorni*, vol. III, In Venezia 1840, s. 257, 289; P. M. S. Fantoni Castrucci, *Istoria della città d'Avignone e del contado renestino stati della Sede Apostolica nella Gallia...*, in Venetia 1678, t. I libro 1, s. 25, libro 3, s. 472 t. II, libro 3, nr 78, s. 337, *Supplementum Novum Purpurae Doctae seu vitae legaliones, res gestae obitus...* per Georgium Josephum ab Eggs, 1729, s. 507–508; F. Ughello, *Italia Sacra sive de episcopis Italiae et insularum adjacentium*, t. VII, Venetiis,

Nie dysponujemy wiadomościami na temat młodości i edukacji Filonardiego, jak również jego pierwszych kroków w karierze duchownej, nie licząc pierwszej znanej daty związanej z jego wejściem do kurii w roku 1610 za pontyfikatu Pawła V. Podczas tego pontyfikatu został on asesorem trybunału św. Inkwizycji i po bracie Paolo Emilio w roku 1616 kanonikiem św. Piotra. W 1620 r. został mianowany jako „Referendarius utriusque signaturae”, 16 września 1620 r. został arcybiskupem Awinionu, w 1629 r. vicelegatem awiniońskim.

Sam o swojej służbie Stolicy Apostolskiej napisał w jednym z listów z Warszawy w roku 1640: „Sono 26 anni finiti, che servo la Santa Sede”¹⁰. Nuncjusz uznał rok 1614 jako początek swej pracy dla Stolicy Apostolskiej.

Działalność Filonardiego w Awinionie wiązała się ściśle z ówczesną sytuacją polityczną we Francji. Wicelegatem awiniońskim został w momencie wygaśnięcia zagrożenia hugenockiego na terenach należących do Kościoła. La Rochelle skapitulowała 28 października 1628 r. i w 1629 r. w specjalnym „edykcie łaski” zapewniono hugenotom wolność wyznania. W związku z tym zredukowano oddziały papieskie stacjonujące w granicach państwa papieskiego na terytorium Francji, które podlegały wicelegatowi¹¹. Wkrótce ponownie jednak wzmocniono liczbę wojska w związku z rewoltą opozycji arystokratycznej Gastona d’Orleans i ks. Montmorency, która rozszerzyła się na terytoria podległe papieżowi. W roku 1632 z Rzymu przesłano na ręce Filonardiego 50. 000 skudów, w celu wzmocnienia obrony Awinionu¹². Był też Filonardi autorem rozporządzeń — regulaminów dotyczących miasta: przeciwko włóczęgom, przebywającym w mieście nocą bez światła, w kwestiach rybołówstwa itp¹³.

26 listopada 1634 r. powrócił do Rzymu, przed 20 stycznia następnego roku zapadła decyzja o desygnowaniu go na nuncjusza w Polsce, co wiemy z listu przesłanego z Rzymu do aktualnego nuncjusza w Polsce Honorata Viscontiego¹⁴.

Pierwszym oficjalnym dokumentem, w który zaopatrzone nuncjusza była instrukcja Kongregacji Propaganda Fide z dnia 12 lutego 1635 r.¹⁵. Dotyczyła ona kwestii ściśle dotyczących Rzeczypospolitej; w sprawie ko-

apud Sebastium Coleti 1721, kol. 253, nr 47; D. Samarthanus, *Gallia Chrsttiana*, t. I, Parisiis 1715, s. 836–7.

¹⁰M. Filonardi do kardynała Franciszka Barberini, Varsavia, 27 d’Ottobre 1640, Bibliotheca Apostolica Vaticana (odtąd: BV), Barb. Lat. 6596 f. 195r.

¹¹G. Moroni, *op. cit.*, s. 259.

¹²P. M. Sebastiano Fantoni Castrucci, *Istoria della città e del contado venestino statt della Sede Apostolica nella Gallia...*, in Venetia 1678, s. 472, nr 49; H. Reynard-Lespinnasse, *Armorial historique du diocèse et de l’état d’Avignon*, Paris b. d., s. 84–85.

¹³*Recueil des principaux reglemens faits par les eminentissimes cardinaux legats, ou illustissimes et excelentissimes vice-lagats, concernant la Cité d’Avignon et le Pais du Comté Venatssin, Ensemble la Bulle, Super Bono Regimne*, Avignon 1670. s. 103–105, 117, 309.

¹⁴Sekretariat Stanu do Honorata Viscontiego 20 I 1635 r., AV, Nunz. Pol. 175 f. 99r; „...ha la medesima poi risultato anche in riguardo di sollevarla da coteste fatiche, di darle per successore Mons. Mario Filonardi Arcivescovo d’Avignone. Egli s’andarà preparando per il viaggio”.

¹⁵Archivio Propaganda Fide (odtąd: APF) Istruzioni diverse degli anni 1623–1638, t. I f. 215–217.

legiów papieskich w Wilnie i Braniewie, dyscypliny klasztornej, poparcia unitów, w kwestiach Kościoła ormiańskiego i innych. *Facultates* otrzymał 15 marca 1535 r.¹⁶, zaś *litterae credentiales* oraz *breve* Urbana VIII — 12 kwietnia¹⁷. W dwóch pozycjach poświęconych nuncjaturom, autorów francuskich Henryka Biaudeta oraz Patryka Gauchata, przyjęto dwie różne daty za początek nuncjatury; pierwszy autor jako datę nominacji nuncjusza przyjął datę *breve* papieskiego 15 marca 1635, drugi z badaczy podaje datę 12 kwietnia związaną z kolei z otrzymaniem przez nuncjusza listów uwierzytelniających, tj. 12 kwietnia 1635 r.¹⁸

1 kwietnia 1635 roku Filonardi otrzymał obszerną instrukcję Sekretariatu Stanu¹⁹, w której nakreślono zadania stojące przed nuncjuszem oraz zapoznano go z aktualną sytuacją w Polsce a także z jej ustrojem. Do najważniejszych kwestii zawartych w wytycznych dla nuncjusza, które kształtowały politykę Stolicy Apostolskiej podczas nuncjatury Filonardiego należało przeciwdziałanie i ograniczanie ustępstw Władysława IV wobec innych wyznań, szczególnie prawosławia i tym samym udzielenie poparcia unitom oraz zadanie nakłonienia króla do zorganizowania wyprawy antytyreckiej.

30 marca nuncjusz w Wiedniu Malatesta Baglioni wysłał list gratulacyjny do Filonardiego z powodu desygnowania go na nuncjusza w Polsce oraz wyraził w nim nadzieję na rychłe spotkanie w drodze do Polski²⁰. Wydarzenia potoczyły się w sposób nie przewidziany dla obu nuncjuszy. W trakcie bowiem przygotowań Filonardiego do podjęcia misji w Polsce, do Rzymu dotarły wiadomości o zdobyciu przez wojska hiszpańskie Trewiru oraz porwaniu i wywiezieniu arcybiskupa, elektora tego miasta Filipa Krzysztofa Söterna (1567–1652)²¹ do Gandawy. Co ciekawe, ta właśnie sprawa, jako *casus belli*, (elektor trewirski był sprzymierzeńcem Francuzów) spowodowała przystąpienie Francji do wojny trzydziestoletniej, która pragnęła zakończenia trwającego od półtora bez mała wieku konfliktu z Hiszpanią.

¹⁶AV, Sec. Brev. 821 f. 460–467.

¹⁷Theiner, VMPL, t. III, s. 411.

¹⁸H. Biaudet, *Les Nuncatures Apostoliques permanentes jusqu'en 1648*, s. 217, 232, 266; P. Gauchat, *Hierarchia Catholica mediet ad recentioris aevi*, t. IV (1592–1667), Patavii 1967, s. 105.

¹⁹Cop.: AV, Misc. Arm. III 36 f. 398r–424r.; BV, Barb. Lat. 5691 f. 43–80v.; AV, Fondo Pio 21, f. 2v.–34r.; E. Śmurlo, *Ołcet...*, s. 230–236 (fragmenty); T. Chynczewska-Hennel, Unia i prawosławie w pierwszych instrukcjach dla Mariusza Filonardiego, w: *Z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej. Księga pamiątkowa ofiarowana prof. dr hab. Władysławowi A. Serczykowi w 60 rocznicę Jego urodzin*, red. E. Dubas-Urwanowicz, A. Mironowicz, H. Parańianowicz, Białystok 1995, s. 187–193.

²⁰Min.: AV, Fondo Pio 73, f. 136r–v.

²¹W. Seibrich, Sötern, *Philipp Christoph Reichsritter von (1567–1652)*, w: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648–1803. Ein biographisches Lexikon*, Berlin 1990, s. 468–471; Polityka Rzymu w czasie pontyfikatu Urbana VIII: G. Lutz, *Rom und Europa während des Pontifikats Urbans VIII*, w: *Rom in der Neuzeit Politische, kirchliche und kulturelle Aspekte*, Herausgegeben von R. Elze, H. Schmidinger, H. Schulte Nordholt, Wien–Rom, 1976, s. 72–167; L. Nussdorfer, *Civic Politics in the Rom of Urban VIII*, Princeton, New Jersey 1992; C. Renoux, *Urbano VIII*, w: *Dizionario Storico del Papato*, diretto da P. Levillain, Milano 1996, t. II, s. 1495–1468.

Urban VIII za pośrednictwem nuncjuszy w Kolonii i Wiedniu rozpoczął starania o uwolnienie arcybiskupa i elektora Trewiru. Postanowiono też w kurii rzymskiej o wysłanie do Wiednia ze specjalną misją uwolnienia arcybiskupa i elektora nie kogo innego, ale dobrze zahartowanego w realiach wojennych z Awinjonu — nuncjusza Filonardiego. 30 czerwca 1635 r. zaopatrzone go w breve papieskie a 9 lipca w instrukcję Sekretariatu Stanu wraz z innymi dokumentami dotyczącymi życiorysu Söterna oraz historii jego uwięzienia²². Rzym opuścił Mario Filonardi 12 lipca i przez Florencję, Bolonię, Mantuę, Weronę, Trydent, Innsbruck, gdzie zatrzymywał się na tamtejszych dworach, i skąd przesyłał obszernie depesze²³ — 17 sierpnia rozpoczął swą misję w Wiedniu towarzysząc nuncjuszowi Malateście Baglioniemu²⁴. Korespondencja Filonardiego z okresu jego siedmioletniej misji w Wiedniu, podobnie jak późniejsza z Polski kierowana była do Rzymu w głównej mierze do „kardynała padrone” — Franciszka Barberini, a także — choć w nieporównywalnie mniejszym stopniu — do sekretarza szyfrów Antoniego Feragalli oraz sekretarza stanu Franciszka Adriana Cevi. Korespondował też Filonardi z prefektem Kongregacji de Propaganda Fide Antonim Barberini oraz sekretarzem Kongregacji Franciszkiem Ignolo i innymi osobami²⁵.

Starania o uwolnienie arcybiskupa, elektora Trewiru, mimo wielu pomyślnych zabiegów ze strony Filonardiego, spełzyły na niczym, uwolnienie go nastąpiło dopiero dziesięć lat później.

W okresie pobytu Filonardiego w Wiedniu²⁶ sprawy polskie przewijały się w jego korespondencji i dotyczyły następujących kwestii: starań króla polskiego Władysława IV o purpurę dla kapucyna Waleriana Magni, przeciwdziałania planowanemu małżeństwu króla z księżniczką Elżbietą, kaliną, córką wygananego palatyna Renu i wygananego króla Czech Fryderyka (V), siostrzenicą króla Anglii Karola I. Sporo uwagi poświęcił też Filonardi sprawom szwedzkim, akcentując zawarty świeżo dwudziestopięcioletni rozejm Rzeczypospolitej ze Szwecją w Sztumskiej Wsi (Stumdorfie) z 12 września 1635r.

Filonardi był informowany o sytuacji w Polsce przez Stolicę Apostolską i Viscontiego, z którego rad korzystał np. w związku z przyjazdem do Wiednia Jana Kazimierza²⁷, który udawał się na wojnę gdzie w randze pułkow-

²²Breve, AV, Misc. Arm. III 36, f. 489r.; AV, Fondo Pio 21, f. 42v–43v; instrukcja, AV, Misc. Arm. III, f. 483r–487r, f. 501r–508r; BV Barb. Lat. 5691, f. 81r–102r; AV, Fondo Pio 21, f. 34r–42v.

²³BV, Barb. Lat. 6596, f. 1r. (Florencja 17 VII); AV, Nunz. Pol. 47, f. 149r. (Bolonia 23 VII); *ibidem*, f. 150r. (Mantua 26 VII); *ibidem*, f. 165r. (Verona 29 VII); *ibidem*, f. 166r. (Trydent 31 VII); *ibidem*, f. 167r. (Innsbruck 6 VIII).

²⁴AV, Nunz. Pol. 47 f. 169r (Wiedeń 18 VIII 1635). „Hora io son' in Vienna dall'altra sera in qua...”.

²⁵M. Völkel, *Römische Kardinalshaushalte des 17. Jahrhunderts. Borghese — Barberini* — *Chigt*, Tübingen 1993, s. 136 i n., 418–470; A Kraus, *Das Päpstliche Staatssekretariat unter Urban VIII 1623–1644 mit einer Einführung von H. Jedtn*, Rom, Freiburg, Wien 1964, s. 90 i n.; 150–159, 223–245 et passim.

²⁶Sprawy polskie przewijające się w korespondencji z Wiednia przede wszystkim w: BV, Barb. Lat. 6596 f. 19r–50v; Barb. Lat. 6590 f. 19r–154r.

²⁷AV, Nunz. Pol. 175, f. 117v–118r, (Roma 29 XII 1635); W sprawie udziału w wojnie Jana Kazimierza: Z. Wójcik, *Jan Kazimierz Waza*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1997,

nika cesarskiego walczył na pograniczu francusko-niemieckim pod Worms i Frankfurtem n. Menem, z Francuzami i Szwedami.

Nuncjusz począwszy od września 1635 r. ponawiał swe pytania o zezwolenie wyjazdu do Polski²⁸. 16 lutego 1636 roku opuścił Wiedeń i przez Nikolsburg (Mikulov)²⁹ gdzie się na krótko zatrzymał, następnie przez Kraków³⁰ dotarł wreszcie 20 marca do Warszawy³¹.

W Polsce krótko udało mu się widzieć ze swym poprzednikiem Honoratem Viscontim, który w początkach kwietnia pożegnał się z Rzeczypospolitą. Nie zastawszy dworu królewskiego w Warszawie, Filonardi udał się do Wilna 17 maja 1636r., gdzie przyszło mu uczestniczyć w uroczystościach przeniesienia relikwii św. Kazimierza do nowo wybudowanej staraniem Władysława IV i jego ojca kaplicy katedralnej³². Obszerne *avviso*³³ opisujące te uroczystości wchodzi w skład wielu innych interesujących dokumentów tego typu poświęconych spektaklom teatralnym i muzycznym³⁴ (także z okresu wiedeńskiego), opisom peregrynacji po Polsce — impresjom z pobytu nuncjusza w Krakowie (marzec 1636)³⁵, Radziejowicach (maj 1636)³⁶, w Wilnie, Gdańsku (październik 1638)³⁷, Częstochowie (maj 1639)³⁸.

Kwestią pierwszej wagi, która zajmowała Filonardiego w czasie sprawowania przez niego misji w Polsce była obrona stanu i interesów Kościoła unickiego w Polsce. Polityka Władysława IV względem prawosławnych obywateli Rzeczypospolitej, przywrócenie dawnych praw prawosławnym wraz ze wskrzeszeniem hierarchii tego Kościoła w tzw. „Punktach uspokojenia” *puncta pacificationis*) wywoływała sprzeciw Stolicy Apostolskiej.

s. 22; A. Szelański, *Rozkład Rzeczy a Polska za panowania Władysława IV*, Kraków 1907.

²⁸W końcu września 1635 pisze w tej kwestii do A. Feragallo: BV, Barb. Lat. 6596 f. 8r. „Io tanto non parto per Polonia”; 13 X Sekr. Stanu odpowiada mu, „II negotio [spr. trefirska — T. Ch. H. non si puo pensare alla partenza per Polonia” — BV Barb. Lat. 6590 f. 45r.

²⁹AV, Nunz. Pol. 47 f. 259r (Nikolsburg 21 II 1636).

³⁰*Ibidem*, f. 267r–268r, (Kraków 7 III 1636) „A 29 del caduto giunsi in Cracovia...” (f. 267r).

³¹*Ibidem*, f. 272r (21 III 1636) „Hier sera giunsi in questa città...”.

³²T. Chynczewska-Hennel, *Pobył Maria Filonardiego w Wilnie (1636)*, „Barok. Historia — Literatura — Sztuka”, IV/2(8), 1997, s. 51–63.

³³*Avviso*, BV, Barb. Lat. 6598 f. 20r–21r. (Wilno 26 VIII).

³⁴K. Targosz-Kretowa, *Teatr dworski Władysława IV (1635–1648)*, Kraków 1965; G. L. Masetti Zannini, *La nunziatura di Varsavia e la segretaria italiana del re (1635–1645)*, w: *Miscellanea Settempedana II*, a cura di O. Ruggieri, San Severino Marche 1979, s. 63–89; O. Ruggieri, *Scenografia e cronaca teatrale in alcuni dispacci di Filonardi*, *ibidem*, s. 139–148, M. Brahmmer, *op. cit.* przyp. 3.

³⁵Przyp. 30.

³⁶BV, Barb. Lat. 6590 f. 167—168 r; M. Barbasiewicz, E. Pustola-Kozłowska, *Radziejowice. Faky i zagadki*, Warszawa 1997, s. 44.

³⁷AV, Nunz. Pol. 47 f. 536r–v.

³⁸T. Chynczewska-Hennel, *Pielgrzymki nuncjuszy do Częstochowy (XVI–XVII w.)*, w: *Peregrinationes. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, pod. red. H. Manikowskiej i H. Zaremskiej, Warszawa 1995, s. 221–224; o podróżowaniu nuncjuszy zob.: H. D. Wojtyńska CP, *Da Roma a Cracovia. I viaggi degli inviati pontifici in Polonia nel sec. XVI–XVIII*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Prace Historyczne, z. 110, MCXXVII, 1994, s. 85–107.

Protesty Kongregacji Propagandy Fide, Sekretariatu Stanu i papieskie przesyłano do Honorata Viscontiego, osobiste prośby o opiekę nad unitami kierował zaś Urban VIII bezpośrednio do Władysława jeszcze elekta³⁹, a także po jego koronacji⁴⁰.

Filonardi pisał w doniesieniach do Rzymu, iż w momencie jego przyjazdu do Polski zrealizowano częściowo „punkty uspokojenia” (zawarte w konstytucji 1635 r. „Religia Grecka”) przyznająca przywileje prawosławnym. Nuncjusz uważał, iż zwłoka królewska w podejmowaniu zdecydowanych decyzji w kwestiach Kościołów Wschodnich nie jest możliwa, ponieważ król stara się nie dopuścić do wskrzeszenia wojny domowej⁴¹. Ponadto jego poprzednik Honorato Visconti bezskutecznie zabiegał o nie dopuszczenie do realizacji „Dyplomu”.

Kwestii prawosławia i unii nie rozwiązywały kolejne sejmy, a sam Filonardi uważał, iż podobnie rzecz się miała w wielu innych sprawach za rządów ojca Władysława IV. Próby zaś „nowej unii”, tj. porozumienia prawosławnych z unitami w roku 1637, nie doszły do skutku. Jednym z powodów tego stanu rzeczy była odmowa Kongregacji Propaganda Fide, która nie udzieliła zgody na pertraktacje, jeśli prawosławni wcześniej nie złożą wyznania wiary w oparciu o zasady soboru florenckiego, o czym informował Filonardiego prefekt Kongregacji kardynał Antonio Barberini w depeszy z 20 grudnia 1636. Przypomniano w niej ustalenia zawarte w instrukcji 6 lipca 1629 r. obowiązującej aktualnie wszystkich nuncjuszy⁴². Jeszcze wyraźniej kwestie te ujęto w instrukcji Kongregacji przesłanej nuncjuszowi 12 czerwca 1638 roku⁴³. Brewe papieskie datowane 14 lutego 1639 roku zabraniało królowi zwołania wspólnego synodu prawosławnych z unitami⁴⁴.

Równoległe z kwestiami unii i prawosławia Stolica Apostolska za pośrednictwem Filonardiego starała się pozyskać dla unii z Kościołem rzymskokatolickim Kościół ormiański. Dzieło unii rozpoczęte od złożenia aktu wiary przez arcybiskupa Mikołaja Torosowicza w latach 1627 (prywatnie), 1630 (oficjalnie), 1634 (uroczyście) czekać miało kilkadziesiąt na powodzenie. Filonardi starał się zażegnawać wszelkiego rodzaju konflikty między Torosowiczem a królem i polskim episkopatem rzymskokatolickim. Na konflikt z własnymi rodakami we Lwowie dołączył się jeszcze dodatkowy z samym Filonardim, na którego skargi pisywał Torosowicz do Rzymu. Nuncjusz nie zrażony trudnościami usiłował godzić wiele zwaśnionych stron, próbował wielokrotnie doprowadzić do spotkania Torosowicza z kró-

³⁹A. Theimer, *op. cit.*, s. 401–402.

⁴⁰E. Śmurlo, *Le Saint Siège...*, s. 94 (cz. I); J. Dziegielewski, *O tolerancję dla zdominowanych. Polityka wyznaniowa Rzeczypospolitej w latach panowania Władysława IV*, Warszawa 1986, s. 71–72; H. Wisner, *Katolicy, ludzie religii greckiej oraz inni, w: Władysław IV Waza*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1995, s. 131–136; o roli Waleriana Magniego — J. Cygan, O. F. M. Cap., *Valerianus Magni (1586–1661) „Vita prima”, operum recensio et bibliografia*, Romae 1989, s. 63–66.

⁴¹LNA, t. V, s. 215–216.

⁴²*Monumenta Ucranae Historica*, t. IX, s. 189; BV, Vat. Lat. 8472 vol. 1, f. 58r, 59r–60v.

⁴³E. Śmurlo, *Le Saint-Siège*, s. 144–145; E. rykaczewski, *op. cit.* s. 272–275 (pomyłka w dacie dokumentu).

⁴⁴*Acta S. C. de Propaganda Fide*, t. I, Romae 1953, s. 170–171, nr 295.

lem. Starał się też dopomóc misjonarzowi Ormian Pawłowi Piromalliemu, który w połowie 1638 roku przybył do Lwowa. I jego starania nie przyniosły spodziewanych efektów. W Rzymie myślano o unii powszechnej z Kościołem ormiańskim i noszono się z zamiarem zaproszenia legatów patriarchy Filipa z Armenii, o czym informowano Filonardiego w instrukcji Propagandy Fide 18 maja 1641 roku⁴⁵. Filonardi w listach do Kongregacji Propagandy Fide opisywał wnikliwie trudności w kwestii przyjęcia unii przez polskich Ormian⁴⁶.

W kwietniu 1640 roku Filonardi przygotował relację końcową⁴⁷ — *relatio finalis* — dla swego następcy, spodziewając się swego odwołania, najprawdopodobniej w związku z kolejną już po odmowie purpury dla Magniego, odmową kapelusza kardynalskiego protegowanemu królewskiemu Honoratowi Viscontiemu. Wieloletnie zabiegi królewskie spełży bowiem na niczym. W tej sprawie jeździł daremnie, do Rzymu Andrzej Szoldrski, biskup poznański, o czym wspomina Albrycht Stanisław Radziwiłł. Przyczyną odmowy papieskiej był zapewne pretekst pochodzenia i związków rodzinnych Viscontiego z Mediolanem, przez co stawał się poddanym hiszpańskim. W związku z odmową papieża Filonardi, popierający jego decyzję, popadł w konflikt nie tylko z królem, lecz także z całym stronictwem dworskim. Do zatargu doszło z Piotrem Gembickim, kanclerzem wielkim koronnym, który wedle relacji Radziwiłła miał mu odpowiedzieć w imieniu króla, iż nie będzie uważany odtąd za nuncjusza. Filonardi miał mu odpowiedzieć, że nie dziwiłby się, gdyby tak mówił biskup schizmatycki, dziwi go jednak, „że osoba duchowna odważyła się podjąć takiego poselstwa przeciw Stolicy Apostolskiej⁴⁸”.

Relacja finalna nuncjusza zawiera trzydzieści punktów, z których najobszerniejsze dotyczą kwestii unii i prawosławia po wprowadzeniu w życie Konstytucji „Religia grecka” (punkt pierwszy relacji, określony przez nuncjusza jako „najbardziej trudny i najważniejszy”). Kolejny punkt dotyczył unii z Ormianami, następny polityki królewskiej wobec innych wyznań („heretici”). W tej ostatniej materii, zdaniem Filonardiego, podczas jego nuncjatury król nie otaczał się heretykami, oddając urzędy po ich śmierci — katolikom. Podniósł też w instrukcji dla swego następcy inne kwestie: wizytacji klasztorów, które winny przestrzegać ustaleń Soboru Trydenckiego, polityki zagranicznej Rzeczypospolitej wobec Szwecji, Moskwy, Turcji, kwestie przywilejów dla Gdańska, małżeństwa królewskiego i inne.

⁴⁵APF, Lettere Volgari 20, f. 158; O kwestii unii Ormian zob. przede wszystkim: Sac. G. Petrowicz, *L'untone deglt Arment di Polonia con la Santa Sede (1626–1686)*, Roma 1950 (Orientalia Christiana Analecta 135), s. 83–113.

⁴⁶T. Chynczewska-Hennel, *Problem unii kościelnej polskich Ormian w korespondencji Mariusza Filonardiego (1635–1643)*, w: *Mappa Mundi, Studia in honorem Jaroslauv Daškevyč*, Liviv, Kiïv, New York 1996, s. 451–463.

⁴⁷AV, Nunz. Pol. 49 f. 45r–53r. „Relatio pro anii 1636–1640” (Varsavia 1640. 21 Aprile).

⁴⁸A. S. Radziwiłł, *Pamiętnik*, t. II s. 299–300, S. Z. Sulowska SJK, *Działalność nuncjusza V scontiego w Polsce (1630–1635)*, „Roczniki Humanistyczne KUL” 1960, z. 4, 90–91; W. Czapliński, ks. H. Wyczawski, *Piotr Gembicki*, w: *PSB*, t. VII, Kraków 1948–1958, s. 379–381; ks. H. Wyczawski, *Biskup Piotr Gembicki 1585–1657*, Kraków 1957, s. 111–112; rec. z ww pozycji — W. Czapliński, „Przegląd Historyczny”, t. 49, 1958, s. 400–404; A. Biliński, ANP, *Honoratus Visconti*, s. XV.

Pogarszające się stosunki między królem a nuncjuszem zaostrzyły się jeszcze bardziej w związku z kolumną zygmuntofską. Król postanowił mianowicie postawić na cokole w Poblżu Zamku statufę swego ojca odlaną w spżżu. W tym celu wykupił stojące na placu domy Bernardynek, które trzeba było wyburzyó. To spowodowało reakcję Filonardiego, który uważał ten stan rzeczy za zamach na religię i specjalnym interdyktem zakazał dalszych robót. Filonardi próbował wycofaó się później ze swego stanowiska i przeprosić króla⁴⁹.

Krytyka dotknęła Filonardiego teź ze strony szlachty, która nie życzyła sobie ingerencji w rozstrzyganiu sporów między duchownymi a osobami świeckimi w pierwszej i drugiej instancji. Dała temu wyraz w 1642 roku w instrukcji z 4 stycznia t. r. na sejmiku wiszeńskim⁵⁰.

W tym czasie i w tej samej sprawie interweniowała szlachta zebrana na sejmiku bełskim. Stwierdzono w odpowiednim punkcie instrukcji, że nuncjusz ingeruje bezprawnie w kwestiach sądowniczych wbrew nakazom papieskim i obowiązującemu w Rzeczypospolitej prawu⁵¹. Chodziło o Konstytucję 1635 r.⁵²: „Forum ludzi szlacheckich z duchownymi”, uznało zasadę, iż „in causa personalis criminalis między duchownymi a świeckim spory sądzone będą ostatecznie inter regnum, nie mają więc prawa sądzone być w Rzymie”.

Filonardi natomiast postępował inaczej, wchodząc w spory duchowieństwa z osobami świeckimi również i sprawy cywilne włączał w zakres swej jurysdykcji.

O atmosferze panującej w Warszawie może zaświadczyć list Marcjana (Mariana Tryzny) podkanclerzego litewskiego z 31 stycznia 1643 roku do Lwa (Leona) Sapielhy, w którym pisze, iż oczekuje się w każdej chwili na wyjazd Filonardiego z Polski, ten tymczasem twierdzi, że bez woli papieża nie wyjedzie⁵³.

⁴⁹Na temat Kolumny Zygmunta III Wazy istnieje bogata literatura przedmiotu. J. Lilejko, *Apoteoza króla czy krzyża na warszawskiej kolumnie Zygmunta III?*, „Roczniki Humanistyczne”, XLII, 1994, z. 4, s. 115–138 (tamże literatura przedmiotu). Ostatnie ustalenia H. Samsonowicz, która wykorzystala relacje Filonardiego, pozwalają uważać, iż architektami byli Agostino Locci i rzeźbiarz Clemente Molli, nie zaś jak podawała dawniejsza historiografia Costante Tencalla; K. Lesiak, H. Samsonowicz, *Kolumna Zygmunta III Wazy w Warszawie. Twórcy i źródła inspiracji*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 1–2, 1997, s. 104–111; H. Samsonowicz, *Krakowskie Przedmieście w okresie panowania dynastii Wazów*, w: *Historyczne centrum Warszawy. Urbanistyka. Architektura. Problemy konserwatorskie. Materiały sesji naukowej Warszawa 23–24 maja 1996*, pod red. B. Wierzbickiej, Warszawa 1998, s. 68–79; BV Barb. Lat. 6596, f. 364r–v, (Filonardi do Franciszka Barbierni, Warszawa 8 VIII 1643).

⁵⁰„Żalowali się w pośrodku nas na sejmiku na kancelarię IMci księdza nuncjusza, że z kancelarii IMci komisje na komisje z wielkim stanem szlacheckiego uciążenia wydawane bywają”; *Lauda sejmikowe. Akta grodzkie i ziemskie z Archiwum we Lwowie*, t. I, *Lauda wiszeńskie 1572–1648*, oprac. A. Prochaska, Lwów 1909, nr 212, punkt 16, s. 460.

⁵¹Biblioteka Ossolińskich, *Lauda sejmikowe bełskie 1572–1673*, t. I, sygn. 15964 II, s. 179, punkt 13.

⁵²*Volumina Legum* III, 857.

⁵³BOZ, Fragment korespondencji Sapielów, Listy od biskupów polskich z lat 1639–1644, t. V, k. 133r–v.

Do najsilniejszego zaostżenia stosunków z nuncjuszem doszło w marcu 1643 roku, kiedy to wedle relacji Radziwiłła doszło do przechwycenia listów nuncjusza, w których miał on szkalować króla jako protektora heretyków i schizmatyków, a ponadto miał pisać, że rola króla w Polsce jest znikoma, zależna od senatu i sejmu, naród zaś polski oddaje się pijaństwu. Listy miały również zawierać pomówienie o próby zniesienia w Polsce annatów papieskich.

W związku z tymi wydarzeniami na zwołanej przez króla radzie królewskiej (13 marca) zdecydowano upomnieć nuncjusza za napisanie listów, jak również przekazać mu wiadomość, że zarówno król, jak i Rzeczypospolita nie uznają go za nuncjusza i nie uznają jego jurysdykcji. W skład legacji weszli wojewodowie: sandomierski — Krzysztof Ossoliński, ruski — Jakub Sobieski, podskarbi litewski — Mikołaj Kiszka, marszałek izby poselskiej — Jerzy Lubomirski, podczaszy koronny — Mikołaj Ostroróg⁵⁴. Nuncjusz (16 marca) miał odpowiedzieć, iż bez zgody papieża nie opuści Rzeczypospolitej.

Jakub Sobieski wygłosił z tej okazji mowę, zachowaną w wielu współczesnych kopiach i drukach, w której wezwał Filonardiego w imieniu króla i Rzeczypospolitej do złożenia godności nuncjusza, której stał się niegodnym przez swoje złe czyny i kłamstwa⁵⁵.

Pod listem z 27 marca 1643 r. skierowanym do papieża, w którym żądano odwołania z Polski Filonardiego podpisali się prymas Maciej Łubieński, biskup poznański Andrzej Szoldrski, biskup przemyski Aleksander Trzebiński, podkanclerzy koronny, biskup łucki, Andrzej Gembicki, podkanclerzy litewski Marcjjan Tryzna; z dostojników świeckich — Stanisław Koniecpolski, Jerzy Ossoliński, Albrycht Stanisław Radziwiłł, Krzysztof Chodkiewicz, Jakub Sobieski, Jerzy Lubomirski⁵⁶. W liście protestacyjnym podniesiono sprawę dostojęństwa króla polskiego, polemizując nie tyle z Filonardim, co z samym papieżem. W liście tym podkreślano, iż „władza królów polskich równa jest nie tylko każdej innej królewskiej ale nawet i cesarskiej”, zapewniano, iż za króla polskiego nikt w Polsce krwi nie pożałuje, a jego mądrość sprawić miała, iż „pokój ze świata wygnany schronił się do Polski”. Retoryka zastosowana w tym liście podnosi zalety królewskie, sławi jego majestat, który potężniejszym jest od muru chińskiego i oceanu. Z dumą podkreślono szlacheckie wolności i prawa. Kolejny raz zwrócono się też do papieża o kapelusze kardynalski dla Viscontiego.

Sprawa ta stała się głośna w Europie, zapewne także dzięki popularnemu historykowi i pamiętnikarzowi Vittorio Siri, który poświęcił zamganiom króla polskiego z Filonardim i papieżem wiele uwagi w książce opublikowanej w Genewie w roku 1649⁵⁷.

⁵⁴S. A. Radziwiłł, *op. cit.*, t. II, s. 346, 348.

⁵⁵Oratio Jacob Sobieski palat. Russ. ad Marium Filonardi... nomine regis Vladislai IV habita, w: Jan Ostrowski-Danejkowicz, *Swada polska i lactńska albo miscellanea oratorskie*. Lublin 1745, t. 2, k. 15–17; Lunig, *Codex Italiae diplomatcus 1725–1735*, t. IV; kopie współczesne — Bibl. Ossol. 400/II; 3567/II; Bibl. Czart. rps. MN 48; Bibl. Narodowa BOZ 1259.

⁵⁶E. Rykaczewski, *op. cit.*, s. 277–80.

⁵⁷V. Siri, *Del mercurio overo Historia de'correnti templ*, t. II, in Geneva 1649, s. 495–498.

W czasie swego prawie ośmioletniego pobytu w Polsce przeprowadził Filonardi wiele procesów informacyjnych na biskupstwa, arcybiskupstwo gnieźnieńskie, metropolię kijowską obrządku greckiego (23 procesy)⁵⁸. We wszystkich tych procesach notariuszem był Raymundus Johannis. Znamy również dzięki Garampiemu nazwiska audytorów: Marcellus Filonardi oraz Ioannes Rzepczyński dr. obojga prawa⁵⁹. Spowiednikiem nuncjusza był niejaki Kleparski⁶⁰.

Wyjazd Filonardiego z Polski nastąpił po otrzymaniu paszportu podpisanego przez Władysława IV⁶¹. 26 i 29 września oraz 3 października depeszerował do Rzymu z Krakowa⁶², 5 października z Nowego Targu⁶³, 24 października z Wiednia⁶⁴, 4 listopada z Ferrary⁶⁵.

17 czerwca 1644 r. wziął Filonardi udział w posiedzeniu Kongregacji Propagandy Fide, w którym omawiano kwestie dotyczącą wyrażenia zgody na „colloquium charitatativum” w Toruniu (projekt B. Nigrino i Magni)⁶⁶.

Mario Filonardi zmarł 19 sierpnia 1644 roku. Pochowany został przy boku swoich trzech braci w kaplicy rodziny Filonardich w kościele San Carlo ai Catinari, którą sam erygował. Dzięki Mario Filonardiemu ufundowana została kaplica, której celem było ukazanie świadectwa wiary perskich męczenników braci Audyfaksa i Abakuka oraz ich rodziców Mariusza i Marty. Znamy nazwiska artystów zatrudnionych przy kaplicy: Paolo Marucelli i Giacinto Geminiani⁶⁷.

Zachował się inwentarz pośmiertny Mario Filonardiego, przechowywany w Archivio Doria Landi Pamphili⁶⁸. Z polskich pamiątek po Filonardim mamy dedykację Daniela Rychtalskiego, paulina z Częstochowy, który poświęcił mu swą książkę pt. *Theologia de Divinitate Verbi incarnati et humanitate eiusdem Deificata Częstochoviae in Conventu Clari Montis.... Anno 1641, Cracoviae in officina Valeriani Piątkowski (1641).*

⁵⁸AV, Processus Consist., vol. 36, 37, 39, 40, 43 oraz Process. Dat. 18, 19, 22.

⁵⁹Garampi 23, f. 107br.

⁶⁰K. Kantak, *Bernardynt polscy*, t. II, Lwów 1933, s. 116.

⁶¹Rkp. Bibl. Jagiell. Przyp. 126/1951, mikrofilm BN w Warszawie nr 12613, f. 97r-v.

⁶²BV, Barb. Lat. 6596, f. 384r-389v.

⁶³*Ibidem*, f. 390r.

⁶⁴*Ibidem*, f. 397r.

⁶⁵*Ibidem*, f. 401v.

⁶⁶J. Cygan O. F. M. Cap., *op. cit.*, s. 260.

⁶⁷W. Buchowiecki, *Handebuch der Kirchen Roms*, I, Wien 1967, s. 466.

⁶⁸Archivio Doria Pamphili, b. 123 (122), ff. 275 — Inventari di oggetti del defunto Mons. Mario Filonardi Arc. di Avignone.

Mario Filonardi — Apostolic Nuncio in Poland in the Years
1636–1643.
A Biographic Sketch

Mario Filonardi (Philonardi) was probably born in Rome in the second half of the 16th century as a son of Scipio and Bridget Ambrosi. Filonardi's family came from Bauco in the Veroli diocese (at present Boville Ernica in the province of Frosinone). The family gave birth to many outstanding dignitaries of the Apostolic See, including Filonardi's three brothers. There is no information on his education and his early career as a clergyman. He was an assessor of the tribunal of the Holy Office during the pontificate of Paul V, a canon of St. Peter in 1616, since 1620 an archbishop of Avignon, vice-legate of Avignon in 1629. In November 1634, he returned to Rome from Avignon and after a few months he was appointed to a post of a nuncio in Poland. When the Spanish troops conquered Trier, as well as seized and took away to Ghent the elector of this town, Philip Christopher Söttern, pope Urban VIII decided to send nuncio Filonardi to Vienna. His mission in Poland was postponed for seven months. On 20 March, 1636 he arrived finally in Warsaw, where he met his predecessor, nuncio Honorato Visconti who was still there. The matter of the utmost importance, with which the nuncio was preoccupied during the whole period of his mission, was the defence of state and interests of the uniate Church in Poland after the adoption of the 1635 Constitution — the „Greek Religion”. Other issues included the winning over of the Armenian Church to enter the union with the Catholic Church, and the settlement of the conflict over the case of archbishop Mikołaj Torosowicz. In April 1640, Filonardi prepared *relatto fnalls*, as he expected he would be recalled, most probably due to his refusal to grant cardinalship to Valeriano Magni. The worsening relations (caused by many other issues, e.g. his intervention in judiciary matters) of the nuncio with the king and the leading powerful figures (lay and ecclesiastic) in Poland's political life caused that demands were raised to recall Filonardi from Poland. Among the direct causes of the recalling of the nuncio were the dispute with the king on the King's Sigismund III Column in Warsaw and the interception of nuncio's letters in which — according to Stanisław Albrycht Radziwiłł — he defamed the Polish king, Poland and its people. The protest letter of 27 March, 1643, addressed to the pope, was signed by many ecclesiastical and lay dignitaries.

The issue was made known in Europe i.a. thanks to Vittorio Siri, who described it in detail in „Mercurio” (Geneva 1649). Early in October Filonardi left Poland. He died on 19 August 1644 in Rome.